

Ivan Kovačević

STRATEGIJE ETNOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA

Prvi deo: Odredjivanje koordinata istraživanja kulture

Iako na prvi pogled izgleda paradoksalno, izgradnja celovite strukture etnološkog istraživanja može započeti razradjivanjem nekih stavova koji etnologiji daju sekundarnu ulogu u sistemu društvenih nauka. Na pr. takav stav se veoma lako može prepoznati u čuvenoj tezi francuskog etnologa Klod Levi-Strosa o tri nivoa proučavanja; etnografskom, etnološkom i antropološkom nivou. Međutim, i pored "sekundarnosti" položaja koji je dat etnologiji u ovoj koncepciji detaljnije razmatranje "etnološkog" nivoa istraživanja može poslužiti kao značajna inspiracija celovitijem konstituisanju prostora u kome se kreće etnološko istraživanje.¹

Mada sam Levi-Stros postulira povezanost ova tri nivoa analize (etnografije, etnologije i antropologije) priroda te povezanosti je čisto induktivna. U samoj definiciji odnosa etnografije, etnologije i antropologije krije se shvatanje da čitava zgrada nauke počiva na činjenicama, na sirovom empirijskom materijalu, koji se posle prve faze (prikupljanje) induktivno obradjuje i to u geografskom, istorijskom i sistematskom (sustavnom) pravcu, na etnološkom nivou, da bi se uputio u pravcu globalne spoznaje čoveka koji bi predstavljao završnu etapu sinteze na tzv. antropološkom nivou. Ako se, međutim, apstrahuju nazivi koji su izazvali mnoge nepotrebne nesporazume i rasprave, ostaje činjenica da se ovi nivoi stvarno mogu razlikovati. Međutim, njihova povezanost ne može biti isključivo jednosmerna kako bi to proizilazilo iz Levi-Strosovih postavki. Naprotiv, sva tri nivoa su u međusobnoj vezi, tj. svako rešavanje naučnih problema, svako naučno objašnjenje, zahteva da se u svakom momentu analize povezuju sva tri nivoa spoznaje. To znači da je i za najopštiji stav u ljudskoj egzistenciji važno proveravanje pomoću najsitnijeg etnografskog detalja, a pogotovo pomoću nekog već kompleksa običaja ili alata o kojima se saznaje na tzv. etnološkom nivou sinteze.

Ivañ Kovačević

Sa druge strane ništavno će biti prikupljanje etnografskih činjenica (pitanje je da li bi to uopšte i bile činjenice) ukoliko se ne poznaje bilo kakvo teorijsko znanje o kompleksu fenomena kojoj ispitivana stvar pripada jer bi se time ispustio iz vida onaj broj "srodnih" ili "susednih" stvari bez kojih je nemoguće bilo kakvo objašnjenje na sledećem nivou analize. Prema tome, jednostrana povezanost ovih nivoa po kojoj bi se naše znanje kretalo od etnografskog ka etnološkom i antropološkom nivou nije metodološki održiva. Može se pretpostaviti da je taj stav nastao više kao indukovanje postojećeg stanja u etnologiji pri čemu je zapostavljen deduktivni postupak koji bi se sastojao u primeni poznatih epistemoloških pravila na etnološko istraživanje.

Medjutim, i pored navedenih primedbi Levi-Stosova podela sadrži i neke inspirativne elemente. Na pr. ova podela može poslužiti i kao pregled problema kojima se etnologija bavi.

ŠEMATSKI PRIKAZ br. 1

ETNOGRAFIJA - monografija (određene grupe ili regiona).

ETNOLOGIJA	- a) <u>geografska</u>	b) <u>istorijska</u>	c) <u>sistematska</u>
	<u>siñteza</u>	<u>siñteza</u>	<u>siñteza</u>
	(celina znanja o susednim grupama)	(rekonstrukcija prošlosti jedne ili više grupa stanovništva)	(izolovanje nekog posebnog tipa tehnike, običaja ili ustanove)

ANTROPOLOGIJA - globalna spoznaja čoveka, zaključci važeći za sva ljudska društva.

Ova Levi-Stosova podela, čak i ukoliko se shvati kao sistematizacija problema ima dosta nedorečenosti. Ipak, ma koliko bile lapidarno izražene ove ideje imaju značajnu heurističku vrednost.

O prvom nivou (etnografija - monografija) nije potrebno mnogo raspravljati i pored toga što je veoma malo onih koji takve monografije rade, a kojima je uopšte jasno šta to rade. Tome u prilog govore

ogromne konceptijske razlike u postojećim etnološkim monografijama.

Medjutim, daleko je inspirativnije razmatrati šta Levi-Stros podrazumeva pod pojmom "sinteza u geografskom smeru". Njegova odrednica koja govori da je to "celina znanja o susednim grupama" ni u kom pogledu ne prevazilazi prvi etnografski nivo. To znači da je veoma teško reći da se tu uopšte radi o sintezi s obzirom da se takva celina može dobiti mehaničkim spajanjem više monografija. Nije teško uočiti neodređenost ostala dva "smera sinteze". Npr. "rekonstrukcija prošlosti jedne ili više grupa stanovništva" kako je određen "istorijski smer sinteze" može se dobiti takodje mehaničkim zbirom monografija koje se odnose na sukcesivne vremenske periode. Inače je poznato da je Levi-Strosov stav prema istoriji u mnogome "neuhvatljiv"³ pa je prilično nejasno šta on podrazumeva pod rekonstrukcijom. Isto važi i za "sistematski smer sinteze". Podrobnije objašnjenje je i ovoga puta izostalo. U određenju nalazimo jedva pola rečenice: "napokon sustavnom smeru, ako se izolira, da bi mu se poklonila posebna pažnja, neki tip tehnike, običaja ili ustanove".⁴ U odnosu na prvi, etnografski nivo, koji rezultira u monografiji, i ovo objašnjenje ne daje osnova da se zaključi da je u pitanju nešto drugo od mehaničkog izdvajanja podataka o određenom tipu tehnike, običaja ili ustanove i spajanje u "studiju" koja, doduše neće biti klasična etnografska monografija, ali ni sinteza.

Medjutim, i pored svih nedorečenosti, koje se mogu pripisati i prirodi samog teksta u kome je dati stav iznesen, u osnovnoj Levi-Strosovoj ideji se može otkriti jedan elementarni princip koji upućuje na sistematizaciju ETNOLOGIJE PROBLEMA.⁵ Iz napred iznesenog se može sagledati da su osnovne odrednice koje usmeravaju Levi-Strosove nivoe sinteze PROSTOR, VREME i SADRŽAJ (kulturene činjenice).

Slična ideja, samo u daleko razradjenijem obliku, može se naći u čuvenoj knjizi američkog antropologa Lesli Vajta "Nauka o kulturi". On kao i Levi-Stros, tretira prostor i vreme kao osnovne karakteristike proučavanih događaja što mu služi kao okvir za sistematizaciju etnoloških problema. Prihvatajući određenje prostora i vremena razvijeno u eksperimentalnoj fizici (Ajnštajna i Minkovskog) L. Vajt konstatuje: "Na taj način mi se u modernoj misli suočavamo sa stvarnošću kao četvorodimenzionalnim kontinuumom; proces stvarnosti u kome se događaji ispoljavaju je vremensko-prostorni (ili vremensko-formalni) proces."⁶ Medjutim, vremensko-prostorni kontinuum Vajt

Ivan Knežević

razlaže logičkom analizom na vremensku i prostornu stranu procesa. "Na taj način - nastavlja Vajt - mi možemo razlikovati tri vrste procesa: jedan primarni, vremensko-formalni i dva sekundarna ili izvedena, vremenski na jednoj strani i prostorni ili formalni, na drugoj strani. U prvoj kategoriji mi bismo se bavili događajima kao da su međusobno povezani prostorno-vremenskim intervalima. U drugim dvema mi bismo, u jednoj, razmatrali interval (ili odnos) samo u njegovom vremenskom vidu; a u drugoj, intervalom bismo se bavili jedino u njegovom prostornom ili formalnom vidu."⁷ Služeći se ovim principima Lesli Vajt je izvršio reklasifikaciju nauka (kulturnih, bioloških i fizičkih). Ovde će biti navedena samo Vajtova podela kulturnih nauka s obzirom da je najrelevantnija za razmatranje strukture etnološkog istraživanja:

ŠEMATSKI PRIKAZ br. 2.

	VREMENSKE	PROSTORNO- VREMENSKE	PROSTORNE
KULTURNE NAUKE	"ISTORIJA", KULTURNA ISTORIJA ILL ISTORIJA CIVILIZACIJE	KULTURNA EVOLUCIJA	NE-VREMENSKI, PONOVLJIVI, KULTURNO-DETERMINIRANI PROCESI U LJUDSKOM DRUŠTVU

Neophodno je navesti i dopunu treće, prostorne, grupe koja u samoj tabeli nije dovoljno jasno određena. U formalno-funkcionalnom kontekstu, smatra Lesli Vajt, radi se o "društvenoj morfologiji" i tu bi se mogli svrstati funkcionalna proučavanja (Malinovski i Retklif-Braun) i tzv. čikaška škola urbane sociologije (Park, Bardžes i dr.).^{7a}

U glavnim crtama to bi bila suština Vajtove koncepcije klasifikacije problematike "kulturnih nauka". Iznošenjem i Vajtovih i Levi-Strosovih ideja moguće je napraviti podlogu za uspostavljanje celovite strukture etnološkog istraživanja koja je neophodna da bi celokupno etnološko poslovanje dobilo svoj logički i metodološki red.

Na prvom mestu treba uočiti koncepcijsku različitost ova dva stava koja proizilaze iz radikalno različitih teorijskih koncepcija. Kod Levi-Strosa sva tri "smera sinteze" su ravnopravni i nalaze se na istoj ravni i jedina gradacija je induktivne prirode. Sa druge strane, u Vajtovoju šemi ispitivanje prostorno-vremenskog procesa predstavlja krunu ljudskog saznanja i, mada to sam Vajt ne ističe eksplicitno,

proučavanje vremenskog i prostornog procesa uzeto izolovano ima u sebi inherentnu ograničenost i parcijalnost koje se graniče sa nedovoljnom istinošću. Međutim, ove razlike Vajtovog i Levi-Strosog shvatanja imaju sekundarni značaj. Daleko je relevantnije ono što predstavlja zajednički imenitelj obeju koncepcija. To je PROSTORNO-VREMENSKO-SADRŽINSKI REFERENTNI OKVIR u koji može stati celokupna etnološka problematika. Međutim, jednostavno preuzimanje ovakvog referentnog okvira ne bi vodilo željenom cilju. Da bi se postiglo uobličavanje celovite strukture etnološkog istraživanja neophodno je u ovakvom okviru izgraditi i vezu: etnološki problem - tip naučnog objašnjenja - vrsta metoda.

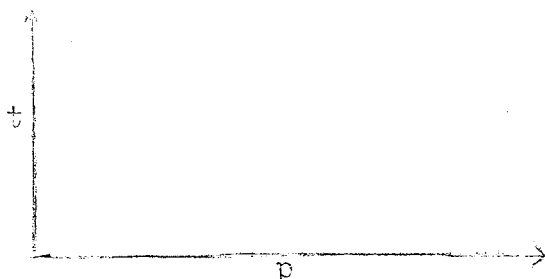
Samo razmatranje prostorno-vremensko-sadržinskog referentnog okvira etnološkog istraživanja zahteva preliminarno odredjenje svake komponente od koje je okvir sačinjen. Ipak, to ne znači da je neophodno detaljno razmatrati suštinu vremena i prostora što je predmet istraživanja fizičara, matematičara ili filozofa. Međutim, kako je već Lesli Vajt ukazao mišljenje specijalista mora poslužiti kao polazna tačka razmatranja. Stoga se u odredjenju prostorno-vremenskog okvira može, poput Vajta, poći od mišljenja fizičara Minkovskog. "Mi ćemo nastojati - piše Minkovski - da vizuelno prikažemo stanje stvari grafičkim metodom. Neka x , y i z budu pravougaone koordinate za prostor, a neka t označava vreme. Predmeti naše percepcije nepromenljivo sadrže prostor i vreme u odredjenoj kombinaciji. Nikada niko nije zabeležio prostor izuzev u vremenu, niti vreme izuzev u prostoru. Ali, ja i dalje poštuju dogmu da vreme i prostor imaju nezavisno značenje. Prostorna tačka i vremenska tačka tj. sistem vrednosti koji se daju za x , y , z i t nazvaću tačka sveta (world-point). Mnogostrukost svih zamislivih x , y , z i t sistema vrednosti koje se mogu dati nazvaćemo - SVET. Sa ovim, najhrabrijim parčetom krede ja mogu da na tabli projektujem četiri ose sveta (world-axes)."⁸

Proučavanje kulture ne zahteva tako strogu preciznost u grafičkom prikazivanju četvorodimenzionalnog materijalnog sveta. Prostor koji služi kao odrednica proučavanja kulture nije, bar ne primarno, prostor u fizičkom smislu reči. To je prostor u klasičnom geografskom smislu. To znači da ga nije potrebno predstavljati u tri dimenzije, već samo na jednoj osi. S obzirom da grafičko prikazivanje

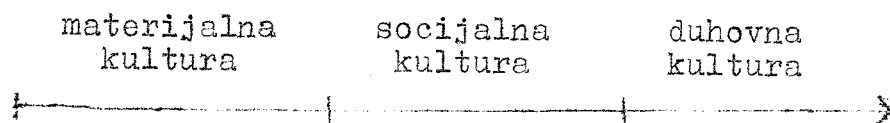
koordinata proučavanja kulture ne predstavlja ništa više od ilustracije strategija etnološkog istraživanja, na prostornu osu se geografski prostor može naneti bilo kojim konvencionalnim redom. Sasvim je svejedno da li će se tom prilikom raspored prostora na osi kretati od jednog kontinenta do drugog, od jedne kulture regije do druge ili jednostavno pravcima sever-jug ili istok-zapad.

Prilikom uspostavljanja vremenske ose problemi su sasvim druge prirode. Već prilikom konstruisanja četvorodimenzionalne slike sveta dočava se problem drugačije prirode vremena koja onemogućava prikazivanje vremena na osi kao što je bilo moguće za prostor. "Kolikogod je koncepcija prostora i vremena kao četvorodimenzionalne raznovrsnosti bila korisna za matematičku fiziku, njen efekat na polju epistemologije se sastoji u unošenju konfuzije u krajnji rezultat. Nazivati vreme četvrtom dimenzijom - nastavlja Hans Rajhenbah - znači pridavati mu jedan dah misterije. Neko može pomisliti da se vreme može shvatiti kao vrsta prostora i pokušati sa vizuelnim dodavanjem četvrte dimenzije trodimenzionalnom prostoru. (...) Kroz kombinaciju vremena i prostora kao četvorodimenzionalne raznovrsnosti mi jedino izražavamo činjenicu da je neophodno četiri broja da bi se odredio jedan događaj (world event), naime tri broja za prostornu lokaciju i jedan za vreme."⁹ Ova Rajhenbahova rezerva prema dodavanju vremena kao četvrte dimenzije trodimenzionalnom prostoru u potpunosti odgovara i ulozi koju vremenska osa igra u konstituisanju koordinata proučavanja kulture. Vreme je shvaćeno u istorijskom smislu pri čemu je od sekundarnog značaja koji će se trenutak odrediti kao početak ljudske istorije.

Osnovna ideja ovako konstruisanog okvira proučavanja kulture sastoji se iz uslovne analogije sa četvorodimenzionalnom slikom sveta u fizičkom smislu. Dvodimenzionalni sistem (prostor u geografskom i vreme u istorijskom smislu) omogućuju lociranje svake kulturne činjenice. Prilikom grafičkog prikazivanja prostorna osa biće obeležena sa p, a vremenska sa t.

Mogućnost lociranja svake kulturne činjenice u koordinatni sistem koji formiraju prostorna i vremenska osa dovodi do ideje o dopunjavanju koordinatnog sistema još jednom osom koja bi predstavljala sadržaj same kulture. Na takvu osu bi se mogao naneti celokupan sadržaj kulture čime bi se dobilo još preciznije lociranje svake kulturne činjenice. Jedna od mogućnosti grafičkog predstavljanja sadržaja kulture na osi bi bila:

Na prvom mestu treba istaći da je učinjena podela kulture na "materijalnu", "socijalnu" i "duhovnu" sasvim uslovna i navedena isključivo radi ilustracije. Podela kulture na krupne sastavne delove je tema koja nije obuhvaćena ovim radom. Međutim, za svrhu utvrđivanja celovite strukture etnološkog istraživanja neophodno je uočiti najmanju elementarnu jedinicu kulture koja bi odgovarala tački na osi sadržaja. Ovaj problem utvrđivanja najmanje sastavne jedinice kulture veoma je često tretiran u razvoju metodologije proučavanja kulture. Naučnici do sada, na žalost, nisu rešili pitanje kako opisati kulturu na način koji bi omogućio objektivno poredjenje. Mnoge monografije o kulturama širom sveta sredjuju podatke prema obrascima naše savremene zapadne kulture: ekonomika, tehnologija, društvena organizacija itd. Prema mišljenju američkog antropologa Klajda Klakona ovakav redosled odvaja mnoge činjenice od njihovog pravog konteksta i na neki način opterećuje analizu.¹⁰ Ukoliko na trenutak ostavimo Klakonovu primedbu na stranu i sve posledice koje iz nje proizilaze, ostaje činjenica da pokušaji da se kultura "izdeli odozgo" počevši od nekih najopštijih elemenata ka pojedinačnim nije urodila plodom. Veći rezultati su postignuti u suprotnom pravcu koji ide ka određivanju najmanjih elemenata kulture. Na neophodnost ovakvog postupka jasno je ukazao i poznati australijski antropolog S. Nejdell: "Ukoliko je naučno interesovanje upravljeno ka redu stvari, posmatranje mora biti vodjeno ka raskidanju kontinuiteta podataka na jedinice, kojima je moguće manipulirati i koje se mogu dovoditi u red na način koji je sistematičniji od neodređenog i slučajnog sredjivanja koje je inherentno naivnom posmatranju."¹¹

Uočavajući i suprotni efekat koji se manifestuje u opasnosti od atomiziranja kulture Nejdell nastavlja: "Teškoća se ne može izbeći ako jedinice koje želimo da izolujemo zadovoljavaju uslove celine, tj. ukoliko svaka nosi karakteristike koje pripadaju totalnom entitetu - društvu ili kulturi."¹²

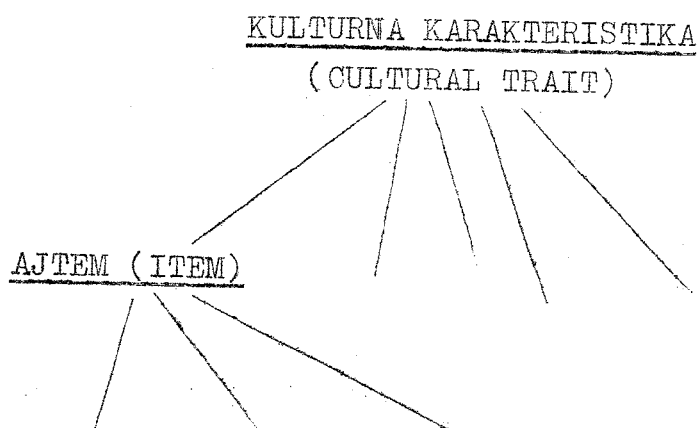
Ovaj Nejdellov zahtev za izoliranjem jedinica kulture upućuje na delo američkog antropologa Ralfa Lintona "Proučavanje Čoveka" ("The Study of Man") u kome je data jedna takva podela. U pokušaju da izgradi sistem klasifikacije unutar kulture Linton je pošao od postavke da svaki kulturni element, bez obzira na nivo opštosti, poseduje četiri kvaliteta: formu, značenje, upotrebu i funkciju.¹³ Dve najjednostavnije vrste kulturnih elemenata su podaci ili ajtemi (items) i karakteristike kulture (traits). "Pojedinačni akti ili objekti koji konstituišu spoljašnje ispoljavanje kulture - piše Linton - uobičajeno se nazivaju karakteristike. Svaka karakteristika može se analizirati na brojne, mnogo manje jedinice, koje ćemo u odsustvu opšteprihvaćenog termina nazvati podaci. Tako je na primer luk jedna kulturna karakteristika, Komparativno proučavanje lukova iz više različitih kultura pokazaće razlike u vrsti drveta od koga je napravljen, u delovima drveta koje se koristi za luk, u obliku, veličini i završnom izgledu celog predmeta, metodu pričvršćivanja strune, materijalu od koga se pravi struna itd. Luk je prema tome karakteristika, dok su različiti detalji kao vrsta drveta, oblik ili struna ajtemi unutar karakteristike."¹⁴ Prema tome, rezultat Lintonovih razmatranja se može svesti na konstataciju da su najmanji kulturni elementi koji samostalno postoje karakteristike, koje se opet analitički mogu svesti na skup ajtema pri čemu i karakteristika i ajtem imaju svoju formu, značenje, upotrebu i funkciju.

Razvoj funkcionalne analize, koji je započeo još pre Lintonovog dela "Proučavanje čoveka" a naročiti zamah dobio posle 1936. godine, je u delima Malinovskog, Retklif-Brauna i Mertona uneo izvesne korekcije u Lintonove postavke. Tako se pokazalo da nije moguće razdvajati upotrebu i funkciju već da se radi o različitim vrstama funkcije. Odredjivanje funkcije kao zadovoljavanje neke potrebe i ukazivanje na postojanje manifestne i latentne funkcije ukazuju da se opis kulturne karakteristike i ajtema može svesti na tri elementa: formu, značenje i funkciju.

Strategije etnološkog istraživanja ES-EDS IV(1982); 391/397

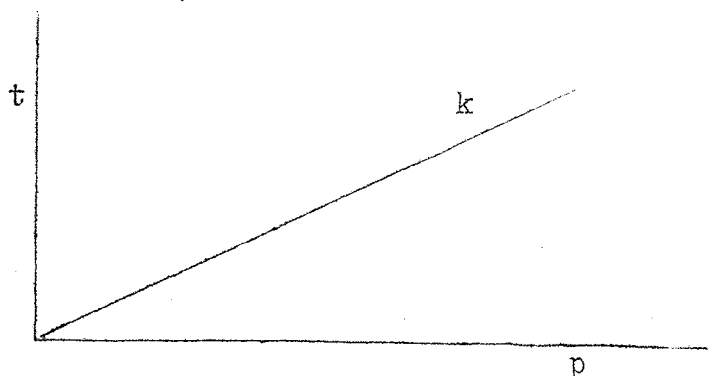
Na osnovu toga se za polaznu tačku tj. kao "sirovinu" etnološkog proučavanja mogu uzeti kulturna karakteristika i ajtem. Preciznije rečeno onaj deo kulturne stvarnosti koji ima bar jedno značenje i funkciju i koji se formalno može razgraničiti od sličnog dela predstavlja najmanji element kulture. Formu, značenje i funkciju možemo odrediti kao ATOME kulturne stvarnosti.

ŠEMATSKI PRIKAZ br. 3.

Odredjenje najmanjeg elementa kulturne stvarnosti treba da posluži razumevanju sadržaja ose kulture. Pri tom treba pomenuti da odredjenje atoma kulture tj. forma, značenja i funkcije ajtema kao najsitnijeg elementa kulturne stvarnosti ne znači da i kulturniji elementi npr. kulturne karakteristike ili neki drugi nemaju svoju formu, značenje i funkciju. Svaku kulturnu činjenicu, bez obzira na njen nivo opštosti, treba shvatiti kao tri slepljena lista papira na kojima se nalaze forma, značenje i funkcija.

ŠEMATSKI PRIKAZ br. 4

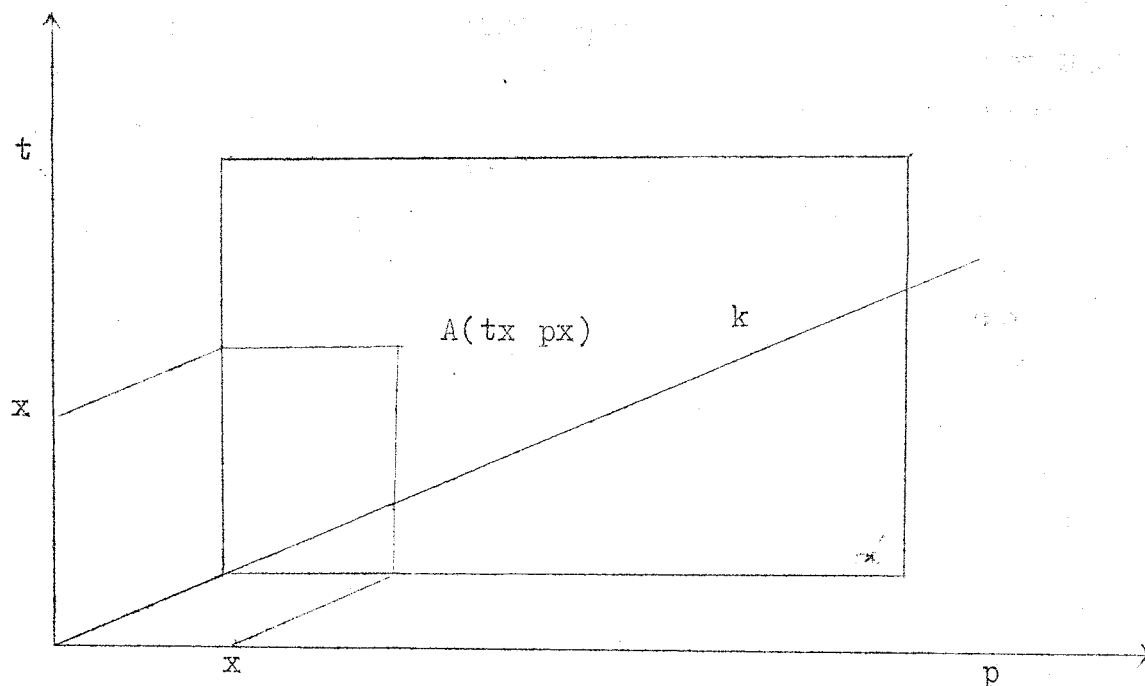

t - vreme p-- prostor k - kultura

Postavljeni tradicionalni koordinatni sistem omogućuje da se precizno odredi svaki kulturni element. Da li će u fokus istraživanja ući samo ajtem ili cela kulturna karakteristika ili neki daleko složeniji deo kulturne stvarnosti zavisi od interesa istraživača tj. od njegove istraživačke strategije. Kao ilustracija može se uzeti odredjenje neke kulturne karakteristike i očitati njeno mesto na osi kulture. Ukoliko se odredjena kulturna karakteristika sagledava u celokupnom kontinuumu vremena i prostora dobiće se jedna ravan u koordinatnom sistemu koja u sebi sadrži sve raznolikosti u kojima se ta kulturna karakteristika javlja. Tako, ukoliko se kao primer uzme ukrašavanje lica, zamišljena ravan će obuhvatiti sve vrste i načine ukrašavanja lica u istoriji čovečanstva. Moguće da se u ravni jave i prazne tačke ukoliko u odredjenoj kulturi, u odredjenom vremenu takav fenomen nije postojao.

Grafičko predstavljanje počinje tako što se na osi kulture odredi tačka koja pripada ispitivanoj kulturnoj činjenici (tačka A) i duž vremenske i prostorne ose povuku granice koje će odredjivati ravan.

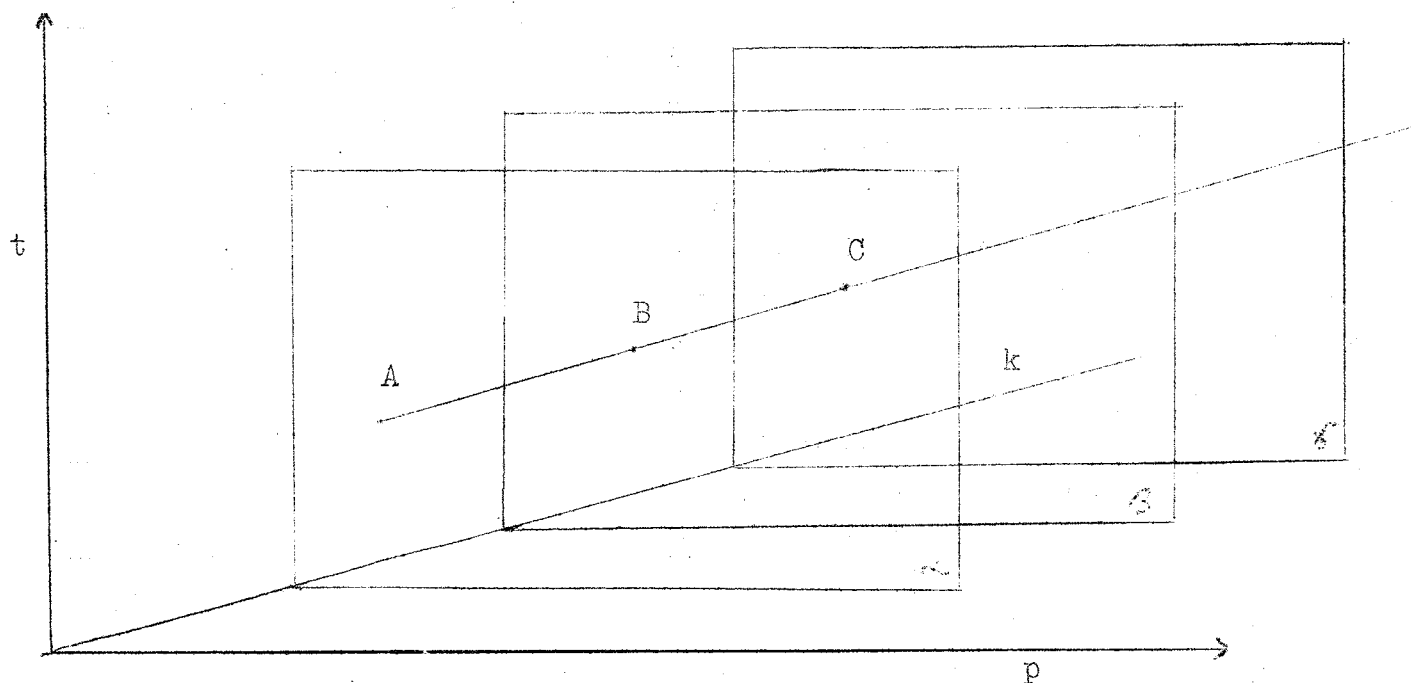
ŠEMATSKI PRIKAZ br. 5.

Strategije etnološkog istraživanja, ES-EDS IV(1982); 391/397

S obzirom da se veoma često ispitivanja odnose na dva ili više kulturnih elemenata i na njihovu međusobnu povezanost, potrebno ih je prikazati paralelno čime se predstava o kulturi uopšte svodi na niz ravni koje obuhvataju celokupni entitet kulture. Ukoliko se iz svih tih ravni izdvoje one tačke koje imaju identične vremenske i prostorne koordinate dobiće se prava koja će predstavljati jednu celokupnu kulturu odredjenu vremenom i prostorom. Npr. ukoliko se vremenskoj i prostornoj osi fiksira tačka koja predstavlja teritoriju današnjeg Beograda i tačka koja predstavlja 1982. godinu, dobiće se jedna prava koja će predstavljati celokupnu kulturu koja danas postoji u Beogradu.

ŠEMATSKI PRIKAZ br. 6.

Svakom istraživaču kulture poznato je da u segmentiranim društvima, kakva su pretežno sva savremena društva, kultura, određena trima tačkama koordinatnog sistema, takodje je segmentirana, i da se ta činjenica mora uzeti u obzir. Dalji razvoj etnologije kao nužno nameće sve veće posvećivanje pažnje takvim društvima, što ne znači negiranje "istorijske etnologije", pa ipak uvođenje još jedne "socijalne" ose nije neophodno s obzirom da se na osi kulture može očitavati segmentiranost savremene kulture.

Drugi deo: Osnovne strategije etnološkog istraživanja

Pre nego se iznesu osnovne strategije etnološkog istraživanja neophodan je kratak osvrt na rasprostranjenu praksu, koja se retko ili čak nikada ne javlja u obliku eksplicitnih epistemoloških stavova. Radi se o tome da se etnologijom smatra "sve što etnolozi rade ili su nekada radili" pri čemu bi "granicu predmeta" određivala "strukovna pripadnost" pojedinca. Epistemološku nezrelost ove prakse nije neophodno posebno dokazivati, ali je potrebno osvrnuti se na posledice koje takva praksa donosi. Prvo, javlja se ogroman broj "naučnih" istraživanja koja se kvalifikuju kao "etnološka" samo zato što ih obavljaju etnolozi, iako im je krajnji rezultat deskripcija nezavisna od bilo koje naučne strategije. Tako deskripcija postaje strategija. Mane takve deskripcije se sastoje u tome što sakupljena gradnja ne može poslužiti ni jednoj istraživačkoj strategiji sem u fragmentima, a njena celina predstavlja izvor blizak putopisu ili novinskom članku, dakle izvor koji će svako ko poznaje elementarni istorijski postupak morati da podvrgne kritici. Ipak, obično se smatra da takvi radovi, koji se u svojim najpotpunijim oblicima nazivaju monografije, "doprinosu poznavanju fenomena", ukoliko su tematske, ili "poznavanju kraja" ukoliko su regionalne. Druga posledica prakse da se etnologijom smatra sve ono što rade etnolozi je da se još uvek, mada u nešto smanjenom obimu, etnologijom smatra široka problematika istorijske i savremene demografije, zatim pitanje etniciteta i etnogeneze. Naučni značaj ove problematike nije potrebno dokazivati, ali je više nego očigledno da je za proučavanje istorijske demografije neophodna primena izuzetno velikog broja arheoloških-fizičko-antropoloških, filoloških i, posebno, istorijskih znanja i metoda za šta se savremeni istraživač kulture ne priprema, za razliku od arheologa, bioantropologa, filologa ili istoričara. I pored toga moguće je da i etnolog ~~da~~ neki značajni prilog ovoj materiji samo što će postupajući na osnovu metoda neke od ovih nauka taj rad toj nauci i pripadati, a ne etnologiji. Sa druge strane tradicionalno uplitanje etnologa u pitanje etničke svesti, sa pokušajima arbitriranja, osim što su doveli do loše reputacije cele discipline, takodje ne mogu biti etnološka strategija. Etnička svest koja se izražava kroz stavove, prema sebi ili drugima, ispituje se posebnim istraživačkim postupcima

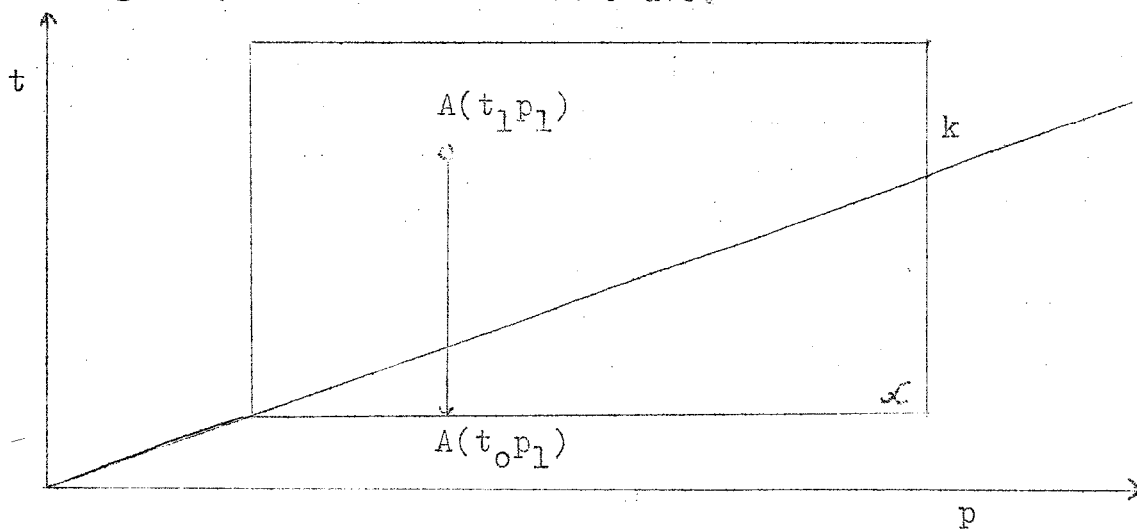
Strategije etnološkog istraživanja, ES-EDS IV(1982): 391/397

(raznovrsni ali standardizovani upitnici, skale itd.) koji su detaljno razvijeni u socijalnoj psihologiji. I u ovom slučaju je jasno da ukoliko bi etnolog primenio sve te upitnike i skale i došao do određenih zaključaka onda bi se to moglo smatrati doprinosom socijalnoj psihologiji, a paušalna tvrdjenja da su ti i ti ljudi pripadnici tog i tog etnosa, danas ili u prošlosti, treba da budu što pre zaboravljena.

Postavljena trodimenzionalna slika sveta omogućava da se na njoj očitaju glavne strategije etnološkog istraživanja. To su istorijska, strukturno-funkcionalna (strategija istraživanja homolognih struktura¹⁵ i strategija istraživanja funkcionalnih odnosa) i strategija izgradnje funkcionalnih odnosa) i strategija izgradnje i primene naučnih zakona.

A. ISTORIJSKA STRATEGIJA

Istorijska strategija etnološkog istraživanja može se odnositi na jedan element kulture, zatim sklop elemenata pa i na ceo kulturni tip. Ovde će šematski biti prikazana samo prva mogućnost a na osnovu toga moguće je zamisliti i ostale dve.

Svakako da je samo u idealnom slučaju, kakav ne postoji u realnosti, moguće vršiti istorijsko istraživanje do vremena t_0 tj. do vremena "postanja". U praksi takva istraživanja su rezultat više ili manje maštovitih spekulacija publicističke prirode. Stoga je usmeravanje istraživanja u pravcu t_0 ilustrativno dok se obavezno zaustavlja u momentu u kome nestaju raspoloživi izvori. Istorijska strategija u sebe uključuje kauzalno objašnjenje ispitivane pojave.

Tokom istorije etnologije na osnovu "vrste" determinističkih odnosa razvila su se dva oblika istorijske strategije, koje se mogu uslovno nazvati kulturo-genetska i istorijsko-kauzalna.

KULTURO-GENETSKA STRATEGIJA je okrenuta ispitivanju "spoljnih" uzroka javljanja odredjenog fenomena u datoj kulturi. Radi se o istraživanju "kulturnog porekla" odnosno utvrđivanja kulture iz koje je ispitivani fenomen "došao" u ispitivanu kulturu. Znači, u ovom slučaju radi se o ispitivanju difuzije kulturnih elemenata s tim što se strategija ne zaustavlja na utvrđivanju činjenice da je element A u kulturu došao iz kulture već i na utvrđivanju uzroka prihvatanja tog i neprihvatanja drugih "ponudjenih" elemenata. Ukratko, ova strategija se sastoji u utvrđivanju "kulturnog porekla" nekog elementa, kanala difuzije i uzroka prihvatanja tog elementa, kao i neprihvatanja drugih elemenata koji su manje ili više srodni ispitivanom. Moguće je i nezavisno od difuzije odredjenog elementa istraživati zašto odredjena kultura nije prihvatila neki element iako joj je bio dostupan.

Metodski postupci, koji se primenjuju u okviru ove strategije, su raznorodnog porekla. Prikupljanje iskustvene evidencije zahteva osim klasičnih etnografskih istraživanja i uključivanje rezultata arheologije, filologije i specifičnih istorijskih istraživanja (tzv. istorija kulture). Zaključivanje o difuziji moguće je na osnovu empirijskih podataka iz istorijskih izvora i, redje, na osnovu etnografskih podataka. Poseban postupak koji je razvijen u okviru ove strategije sastoji se u utvrđivanju geografskog rasprostranjenja odredjenog elementa u različitim vremenskim tačkama na osnovu koga se zaključuje o njegovom "kretanju". Prema tome, utvrđivanje geografskog rasprostranjenja nije samostalna etnološka strategija već postupak kojim se odgovara na pitanja postavljena u okviru kulturo-genetske strategije.

ISTORIJSKO-KAUZALNA STRATEGIJA ispituje "unutrašnje" uzroke javljanja nekog fenomena. Prvenstveno je okrenuta onim fenomenima koji su "inovacijske" prirode tj. koji nastaju u datim kulturama, bez intervencije sa strane. Pri tom se misli na direktnu intervenciju koja se odnosi na sam fenomen, a ne na intervencije koje pogadjaju globalno društvo i kulturu u celini. Prema tome, ova

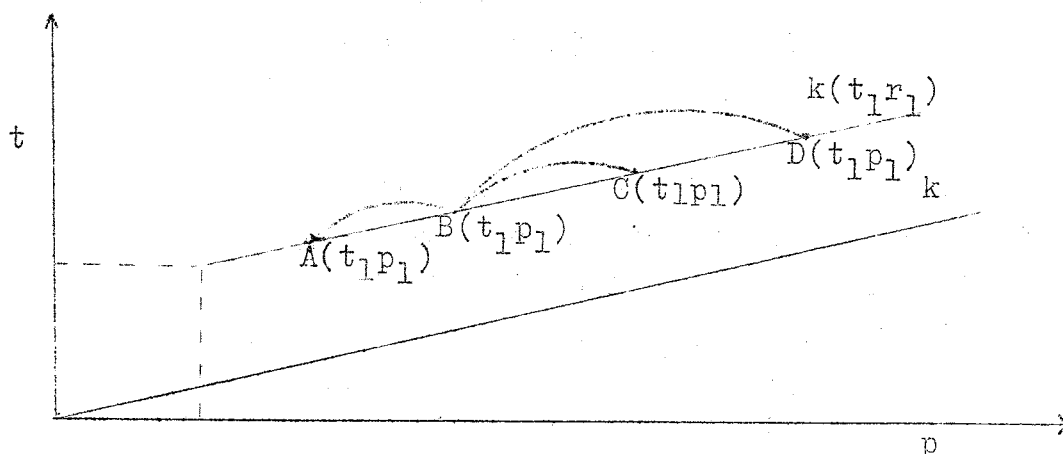
Strategije etnološkog istraživanja, ES-EDS IV(1982): 391/397

strategija se sastoji iz ispitivanja determinističkih odnosa koji su doveli do pojave od koje započinje istraživanje. Spoj navedene dve strategije se ogleda u već napomenutom istraživanju determinizma prihvatanja ili neprihvatanja elemenata ponudjenih difuzijom.

Prikupljanje iskustvene evidencije u okviru istraživanja koje se rukovodi istorijsko-kauzalnom strategijom je identično kao i u slučaju kulturo-genetske. Primenjivani tip naučnog objašnjenja je klasično kauzalno objašnjenje.

B. STRUKTURNO-FUNKCIONALNA STRATEGIJA

I ova strategija ima dve varijante: strukturalnu, koja se preciznije naziva istraživanje homolognih struktura, i funkcionalnu. Ono što im je zajedničko sastoji se iz činjenice da su obe atemporalne tj. da se odvijaju u jednom vremenu. Osim toga, odvijaju se u okviru jedne kulture. U oba slučaja osnovni cilj je dovođenje u vezu dve ili više pojava koje se sinhrono javljaju. Priroda te veze određuje da li je u pitanju strukturalna ili funkcionalna strategija. Obe strategije se mogu grafički prikazati kao:

STRUKTURNA STRATEGIJA ETNOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA sastoji se u utvrđivanju homolognih struktura između dva ili više fenomena. Sastoji se iz dve osnovne etape: utvrđivanje strukture jednog ili oba fenomena i potom, upoređivanje dobijenih struktura. U okviru prve etape pristupa se fenomenima pomoću (čitavog arsenala) metodskih postupaka razvijenih u strukturalnoj antropologiji i semiologiji. Kada se takvim, komunikacijskim, pristupom otkrije skrivena struktura i/ili poruka koja je emitovana ispitivanim fenomenom i rekonstruiše komunikacijski sistem završena je prva etapa koja može, ali i ne

mora,, biti krajnji cilj istraživanja. Upoređivanjem identične analize izvršene nad nekim drugim fenomenom može dovesti do utvrđivanja homolognih struktura. Prethodna faza može biti i završna ukoliko se uspostavljanjem komunikacijskog modela utvrdila određena veza između ispitivanog fenomena i neke druge kulturne činjenice ili grupe činjenica.

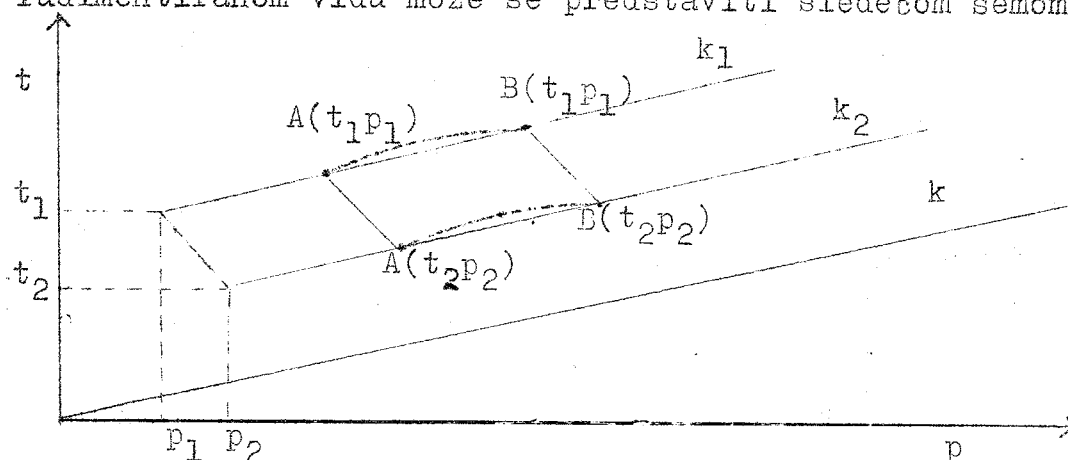
FUNKCIONALNA STRATEGIJA ETNOLOŠKOG ISTRAŽIVANJA je u globalnim crtama jednoetapna iako sadrži nekoliko podfaza.¹⁶ Jednoetapna je zato što se sastoji iz direktnog utvrđivanja funkcionalne veze između ispitivanog fenomena i nekog ili nekih drugih.

Osnovni analitički put koji prelazi funkcionalna strategija je od ispitivanog fenomena ka potrebama sa kojima se utvrđuje funkcionalna veza. Krajnji rezultat se sastoji u konstataciji da određeni fenomen ima tu i tu funkciju tj. da zadovoljava određenu potrebu. I pored toga što je ova strategija, prisutna kroz celokupnu istoriju ljudske misli, eksplicirana početkom ovog veka metodski postupci su relativno nerazvijeni. Međutim, mogućnosti daljeg usavršavanja su veoma velike tako da ova strategija ima široke perspektive i to ne samo u ekstenzivnom širenju na do sada neobuhvaćene pojave već i u produbljivanju njenog dometa.

Potrebno je istaći da se dve navedene strategije mogu delimično i kombinovati. Moguća je kombinacija istorijsko-kauzalne strategije sa strukturalnom i funkcionalnom. To znači da je moguće jednom fenomenu pristupiti strukturalnom ili funkcionalnom strategijom u više vremenskih tačaka. Uspostavljanjem dijahronijske veze između više sinhronijskih preseka omogućava se lakše prodiranje u determinističku strukturu pojave. Nažalost, sistematska primena ovih kombinacija je za sada vrlo retka, što ne znači da nije, intuitivno, prisutna u radovima usmerenim istorijsko-kauzalnom strategijom. Ova kombinacija istraživačkih strategija je veoma značajna i zbog toga što je bez nje nemoguće proučavanje transformacija ili tzv. promena koje bez takvog postupka ostaju na nivou pukog registrovanja.

C. STRATEGIJA IZGRADNJE I PRIMENE NAUČNIH ZAKONA

U ovom slučaju reč je o dva postupka koji mogu biti i razdvojeni. Postupak izgradnje naučnih zakona, po logici stvari prethodi njihovoj primeni i stoga ga treba izneti na prvom mestu. Osnovni istraživački postupak izgradnje naučnih zakona je komparativni metod. U rudimentiranom vidu može se predstaviti sledećom šemom.

Za razliku od klasičnog komparativnog metoda, koji je pretrpeo ozbiljne kritike, ovaj postupak se ne sastoji u pronalaženju analogija van socio-kulturnog konteksta niti utvrđivanju "univerzalnosti na oko sličnih pojava. U pitanju je kompariranje razlika i identičnosti. Ukoliko se ista pojava javlja paralelno sa različitim pojavama u različitim društvima nije moguće utvrditi neku opštu vezu. Međutim, ukoliko se utvrdi da od kulture do kulture dve pojave "zajedno variraju", pa se to variranje potvrdi istraživanjima koja se zasnivaju na strukturno-funkcionalnoj strategiji onda je moguće utvrditi kako jedna pojava utiče na drugu tj. kako menjanje jedne izaziva promenu druge, što nije bilo moguće u okviru strukturno-funkcionalne strategije. Drugim rečima moguće je izgraditi naučni zakon.

Izgradnja naučnih zakona omogućuje objašnjavanje i onih pojava koje nisu bile obuhvaćene postupkom njegove izgradnje. Ovaj postupak u epistemologiji nazvan subsumpcija sastoji se u podvodjenju date činjenice pod naučni zakon čime se daje njeno objašnjenje.

Napomene

- 11 Cl. Lévi-Strauss, Strukturalna antropologija, Zagreb 1977, 361-363.
- 12 Cl. Lévi-Strauss, loc. cit.
- 13 E. Lič, Klod Levi-Stros, Beograd 1972, 16.
- 14 Cl. Lévi-Strauss, op. cit. 362.
- 15 P. Mercier, Uzajamno prožimanje etnoloških i socioloških metoda, u G. Gurvitch, Sociologija, II, Zagreb 1966, 460.
- 16 L. Vajt, Nauka o kulturi, Beograd 1970, 19.
- 17 L. Vajt, loc. cit.
- 17a Loc. cit. 29-30.
- 18 H. Minkowski, Space and Time, u J.J.C. Smart (ed), Problems of Space and Time, Macmillan Comp., New-York 1973, 298.
- 19 H. Reichenbach, The Philosophy of Space and Time, Dover Publications, New-York 1957, 110.
- 20 K. Klakhon, Opšte kategorije kulture, u A. Kroeber (ur), Antropologija danas, Beograd 1972.
- 21 S.F. Nadel, The Foundations of Social Anthropology, Cohen and West, London 1969, 75.
- 22 S.F. Nadel, loc. cit.
- 23 R. Linton, The Study of Man, Appleton-Century-Crofts, 1936, 402.
- 24 R. Linton, op. cit. 397.
- 25 R. Boudon, Les méthodes en sociologie, PUF, Paris 1973, 99-106.
- 26 Jedan tip funkcionalne analize opisan je detaljno u V. Milić, Sociološki metod, Beograd 1978, 664-678.